

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық
ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»** dedicated to the 25th
anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

III бөлім • часть III • part III

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, III б. 452 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть III. 452 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part III. 452 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 3. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЖӘНЕ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ТАНЫМ МҰРАСЫ / АЛИХАН БУКЕЙХАН И ИДЕЙНОЕ НАСЛЕДИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Абдуразаков М.Ф., Эрланулы Даулет А. БУКЕЙХАН КАК УЧЕНЫЙ-ИСТОРИК И ЭНЦИКЛОПЕДИСТ	3
Абдикарим Н., Солтан М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВТЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ОБРАЗЫ ИДЕЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ	5
Алдабергенов М. КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКЕ ПОМОЖЕТ УЧЕНИЕ АЛЬ-ФАРАБИ	8
Алтаев А.Ш. А.Ж. АЛЬ-МАШАНИ ВЫДАЮЩЕЙСЯ КАЗАХСКИЙ УЧЕНЫЙ, ПИСАТЕЛЬ, ПЕДАГОГ	10
Аршабеков Т.Т. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТАРИХЫ.	13
Ахмадиева Қ.Т., Дүкенбаева З.О. АЛАШОРДА: МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЖӘНЕ ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҚ	16
Әбдуәлиұлы Б. АҚЖАН ӘЛ-МАШАНИ МҰРАСЫ ЖӘНЕ СӨЗ СЫРЫНА САЯХАТ.	19
Әбжаппарова Б.Ж. А. ӘЛ-МАШАНИДІҢ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ ТАРИХЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ	22
Әлменбетова У.А. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІНДЕГІ ЗИЯЛЫ ТҮЛҒАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ ТАҚЫРЫБЫ.	24
Байдалы Р.Ж., Кабульдинов З.Е. АЙДАРХАН ТҮРЛЫБАЕВТЫҢ ӨМІРІ МЕН ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ	28
Бейсенбекова Н.А., Химади М.С. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАННЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫН ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	31
Дүкенбаева З.О., Шабамбаева А.Г. АҚЖАН МАШАНИ – ОСНОВОПОЛОЖНИК КАЗАХСТАНСКОЙ ШКОЛЫ ГЕОМЕХАНИКОВ	33
Дүкенбаева З.О., Байдалы Р.Ж. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНЕ ҚЫСҚАША ШОЛУ	46
Дукомбайев А.Т. ВКЛАД А. БУКЕЙХАНА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСКИХ ЗИМОВОК	48
Жумагулов Б.С. ЕЛІ ҮШІН ТУҒАН ЕР, ЖАНКЕШТІ КҮРЕСКЕР	55
Имангалиев А.Т., Дүкенбаева З.О. АЛАШ ЗИЯЛЫСЫ ҚОШКЕ КЕМЕҢГЕРҮЛЫНЫҢ «ҚАЗАҚ ТАРИХЫНАН» АТТЫ ЗЕРТТЕУ ЕҢБЕГІНЕН	62
Исенова Г. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН СТАТИСТ – ҒАЛЫМ	65
Kalenova T.S., Shaymerdenuly E. THE STATE BASES OF ALASH AUTONOMY	68
Кадырова Г.К., Хамитова С.Т. АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ХАЛЫҚҚА БІЛІМ БЕРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ.	70
Қалижанов У. ӘЛИХАН ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ	73
Қапашева А.Т. АХМЕТ БАЙТҮРСЫНҮЛЫНЫҢ ҰСТАЗДЫҚ ҚЫЗМЕТІ	75

Қара Ә., Талғатбек М., Дүкенбаева З.О. ҰЛЫ ДАЛА ӨРКЕНИЕТІНДЕГІ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ТАНЫМДЫҚ МҰРАСЫ	78
Қаратай Ш.Б. АХМЕТ ҚОРҒАНБЕКҰЛЫ БІРІМЖАНОВ – АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ	81
Мұқанова Г.Н. МҰХАМЕДЖАН ТЫНЫШПАЕВТЫҢ АЛАШОРДА ЖӘНЕ ҚОҚАН АУТОНОМИЯСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ	84
Мұсағалиева А.С. АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫ ЖӘНЕ КОКП XX СЪЕЗІ	86
Наурызбаева Э.К. 1916 ЖЫЛҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС ЖӘНЕ Ә. БӨКЕЙХАН.	89
Нугманова Г.М. АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ АХМЕТ БАЙТҰРСЫНОВТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ТУРАЛЫ КӨЗҚАРАСЫ	92
Өскембаев Қ.С. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ ЖӘНЕ Ә. ЕРМЕКОВ	95
Сабанбаева Ж.М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ РЕСЕЙДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ДУМАСЫ	101
Сайлаубаева Н. Е. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІ	105
Сафиоллаева Г.Т. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН – ҰЛТ ЖАНАШЫРЫ	108
Сұлтанов Қ. АҚҚАН ЖАРЫҚ ЖҮЛДЫЗДАЙ	110
Сыздық Б.К. ЛИДЕР-ҚЫЗМЕТШІЛІК ЖӘНЕ ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ҮЛГІСІ	111
Түрсүн Х., Вахдет Таракчы МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ ТОЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР ЖИНАҒЫ – АСА ҚҰНДЫ ТАРИХИ ДЕРЕККӨЗ	114
Шаймуханова С.Д. ОТ ТОМСКА ДО СТЕПЕЙ САРЫАРКИ	117
Шаукенов Ж.А. К ПРОБЛЕМЕ ОБЪЕКТИВНОЙ ОЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИИ	102
Шотбакова Л.К. ВОПРОСЫ ПРОСВЕЩЕНИЯ В ТРУДАХ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИДЕРОВ АЛАШ	122
СЕКЦИЯ – 4. ЖАҒАҢДЫҚ САЯСАТТАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ҰЛТ КӨШБАСШЫСЫ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РӨЛІ / КАЗАХСТАН В ГЛОБАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ И РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ Н.А. НАЗАРБАЕВА	
Akbota Zholdasbekova, Punit Gaur KAZAKHSTAN-INDIA RELATION: CHALLENGES AND PROSPECTUS	126
Akhmedyanova D.K., Kurmashev A.K. CONCEPTUAL BASIS OF KAZAKHSTAN’S FOREIGN POLICY	128
Абдикаликова Д.Н. ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ФРАНЦУЗСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	131
Абенов Д.Е. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» - ПРОЕКТЫ В БУДУЩЕЕ	133
Абильмаликов К.К. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ ФРАНЦИИ В КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ: КАЗАХСТАНСКИЙ ФАКТОР И ВОЗМОЖНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА	136
Айдарбекова Ұ.М. ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН: БҮГІНГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ	139
Аманжолов С.А. ИНТЕГРАЦИОННЫЕ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н.А. НАЗАРБАЕВА	142

Ан Сан Хун ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ И КАЗАХСТАНА В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ	145
Ахметова Г.К. ҮШ ТІЛДІ МЕНГЕРУ – ЖАРҚЫН БОЛАШАҚТЫҢ КЕПІЛІ	148
Әбішева М.М. ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ДІНДЕР ЛИДЕРЛЕРІНІҢ СЪЕЗІ – ЕЛБАСЫНЫҢ ИГІ БАСТАМАЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ	150
Әмірғазин С.Т. ЕЛБАСЫ, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҮҢҒЫШ ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНА ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АЙҚЫНДАМА	152
Berdagulova S. NEW ANTINUCLEAR INITIATIVE OF KAZAKHSTAN	155
Базарбекова Д. М. К ВОПРОСУ О МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКУ	157
Баймагамбетова А.А. ӘЛЕМДІК ЖАҢАДАНУ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕОЛОГИЯ	160
Баишев Ж.Н. СУДЕБНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА.	162
Бегалинова К. К., Ашилова М. С. РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н.А. НАЗАРБАЕВА В СТАНОВЛЕНИИ НОВОЙ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА	165
Битұрсын Ғ.Ш., Калдыбаева О.С. МӘҢГІЛІК ЕЛ: ЖАҢАДАНУ ДӘУІРІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ	168
Битұрсын Ғ.Ш., Кенжина М.М. ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РЕФОРМА – ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ ЖАРҚЫН БЕЙНЕСІ	170
Дүйсен С.Ж. Н.НАЗАРБАЕВ ЖӘНЕ КСРО-НЫҢ ҮДЫРАУЫ	173
Мәсімханұлы Д. ЕЛБАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫ	178
Дүкенбаева З.О., Мұсабалина Г.Т. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	181
Ерденбекова Ж.С., Мұратбекқызы Б., Молдашева А.М. ИНИЦИАТИВА Н.А. НАЗАРБАЕВА В СОЗДАНИИ ПЯТИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ РЕФОРМ. 100 КОНКРЕТНЫХ ШАГОВ - РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО КУРСА РАЗВИТИЯ РК	184
Жаксыгельдинов Ж.Н., Орысхан Б., Шыныбеков Б.Ш. ИЗ ИСТОРИИ УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РК И ЕС	185
Жеребцов И.Л., Таскаев М.В. КОМИ НАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ В ПОСТСОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ РОССИИ	191
Жиенқұлова Л.Т. ЕХРО-2017 ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫ КАТАЛИЗАТОРЫ РЕТІНДЕ	193
Иембекова М.О. ҚАЗАҚСТАН ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә.НАЗАРБАЕВТЫҢ ТҮРКІ ЕЛДЕРІ БІНТІМАҚТАСТЫҒЫН ДАМУДАҒЫ БАСТАМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ	196
Искакова К.Ы., Шалбаев Е.Ж. Н.Ә.НАЗАРБАЕВ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АТА-ЗАНЫНЫҢ ДАЙЫНДАЛУЫ МЕН ҚАБЫЛДАНУЫ ТУРАЛЫ	199
Какенова Г.М. РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН: 25 ЛЕТ БОРЬБЫ ЗА БЕЗЪЯДЕРНЫЙ МИР	202

Какимова М.Ш. ПРИНЦИПЫ ПРАВА КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА	205
Калиева М.Ш. ИНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА КАК ОСНОВА ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА	211
Кенжеғали Ж.М., Кожирова С.Б. КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ ВОДНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ: ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ	213
Колесник А.А. ВОПРОСЫ БЕЗОПАСНОСТИ РК И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	217
Кусаинова А.К., Нургалиев Б.М., Амандыкова Л.К. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА	220
Марқабаева А.М. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ЖАЛПЫ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ТҮРЛІ ТАРИХИ ДӘУІРЛЕРДЕГІ ҰЛТ КӨШБАСШЫЛАРЫ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ	223
Менисова Г.Е., Мейркулова А.Б. МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІ НАСИХАТТАУ МЕН ДӘРІПТЕУ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЫ	226
Nuriddenova A. CONNECTING EURASIA: KAZAKHSTAN'S PLACE IN CHINA'S "SILK ROAD ECONOMIC BELT" PROJECT	228
Набиев С.Т. НҮРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯСЫНЫҢ ИДЕОЛОГЫ ЖӘНЕ СТРАТЕГІ	232
Наумов Д.И., Килыбаева П.К. БЕЛОРУССКО-КАЗАХСТАНСКОЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	235
Нурпенсова Э.Т. БАШҚҰРТ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ	239
Панияз Т.П., Панияз А.П. ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ ГЕОСАЯСИ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	242
Рабазанов Н.А. «ЕВРАЗИЙСТВО» - КАК ФУНДАМЕНТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ВО ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	245
Serikbayeva A.T., Asma Najib DEVELOPMENT OF KAZAKHSTANI RELATIONS WITH AFGHANISTAN AT THE PRESENT STAGE	247
Садықов Т.С. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЯСИ-ҚОҒАМДЫҚ БІРЛІГІН НЫҒАЙТУДАҒЫ РӨЛІ	249
Сарсембаев М.А. ПРАВОВАЯ ОСНОВА БАЗ ДАННЫХ В КАЗАХСТАНЕ, ЕАЭС И ЕС ПО АНАЛИЗУ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ	252
Сәтбай Д.Я. «НЕВАДА-СЕМЕЙ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АНТИЯДРОЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫ – ТӘУЕЛСІЗДІК ЖАРШЫСЫ	258
Смағұлов Н.Б. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ» – ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАЛПЫҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕОЛОГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТҮП ҚАЗЫҒЫ	261
Смағұлова Г.М., Тулеуова Б.Т. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫНДАҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ	268
Сыздықов С.М. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ САЯСИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҒЫН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	271

Тиштибекова Ш. ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ	277
Хасанов М.Ш., Петрова В.Ф. ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ	280
Шашаев Ә.К. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ ЕЛІМІЗДІҢ ТҮТАСТЫҒЫНЫҢ ТҮҒЫРЫ	283
СЕКЦИЯ – 5. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ / КЛЮЧЕВЫЕ ВЕХИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	
Abdrakhmanova G.S. ACTIVITY OF SHANGHAI ORGANIZATION OF COLLABORATION	286
Айтжанова Д.Н. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГОСУДАРСТВА И МОЛОДЕЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ: МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА	288
Акылбаева И.М. СУВЕРЕНИЗАЦИЯ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА	292
Алтаев А.Ш. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ	294
Артықбаев Ж.О. «ҚАЗАҚ» ҰҒЫМЫ МӘҢГІЛІК ЕЛ ИДЕЯСЫНЫҢ АЛТЫН ӨЗЕГІ	298
Ауанасова А.М., Нурпеисов Е.К. ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЕ СИМВОЛЫ КАЗАХСТАНА В РЕАЛИЗАЦИИ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	303
Айзатуллова А.Ш. ИСТОРИЯ: СОВЕТСКАЯ АВИАЦИЯ В НАЧАЛЬНЫЙ ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ	306
Әбікенов Ж.О. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЭТНОСАЯСИ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	308
Акмадиева Г.П. ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚҰЖАТТАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ДЕРЕГІ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ	308
Әбікенова С.М. ҰЛТАРАЛЫҚ КЕЛІСІМНІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҮЛГІСІ: БҮГІНГІ ЖОҒАРЫ САЯСИ МӘДЕНИЕТ КЕЛІСІМІ	310
Әділбеков Н. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	313
Баудиярова К.Б., Исаева А.И. ОТРАЖЕНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СЕМЬИ НА ЕЕ БЛАГОПОЛУЧИИ В КАЗАХСТАНЕ	316
Бегалинова К. К., Бегалинов А.С. ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВЫ КАЗАХСТАНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ	319
Бекжанова М., Өтешова А.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ТІГІЗЕН ӘСЕРІ	322
Бимақанова З.Ш., Тленчиева А.А. ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ МҰРАТЫ – МӘҢГІЛІК ЕЛ БОЛУ	324
Болатова Қ.Б. ҚАЗАҚСТАН ЕГЕМЕНДІ ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ҚОҒАМДЫҚ САЯСИ ӨМІРІ	327
Даркенов Қ.Ғ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ МЕН ТҰРАҚТЫЛЫҚ ЖӘНЕ АССАМБЛЕЯНЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ	330

Екібаев Р.Ж. ЖАҢА ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТ ЖЫЛДАРЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫС Өңіріндегі Әлеуметтік-Экономикалық Өзгерістер	333
Еришева Т.А., Башпаева К.Ж., Шаржанова Н.К. СПОСОБЫ «ВООРУЖЕНИЯ» ОТЕЧЕСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖИ ИДЕЕЙ «МӘңгілік Ел»	335
Ескеева М.Қ. «МӘңгілік Ел» ИДЕЯСЫН ДАМУДЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	338
Жетібаев К.М., Исаев М.С. «МӘңгілік Ел» ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚУНДЫЛЫҚТАР ЖҮЙЕСІНІҢ МӘНІ	341
Жұмабеков Ж.А. ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ ТАРИХЫНАН	345
Жүзтаева Б.Н. ҚАЗАҚСТАН - ӘЛЕМ МОЙЫНДАҒАН ЕЛ	347
Иманбаева А.А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЯСИ КОММУНИКАЦИЯНЫ ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	350
Ковальская С.И. ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕКАЗАХСТАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ И ИСТОРИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ	353
Косжанова Г.С. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТЕРІНІҢ ДАМУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	355
Қалиев Н. ҚАЛЫПТАСҚАН МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСИ ЖҮЙЕСІ: САПАЛЫҚ ТҮЗІЛІСТЕР ЖӘНЕ ДАМУ КЕЛЕШЕГІ	357
Кошман Т.В. К ВОПРОСУ О КАЗАХСТАНСКОЙ МОДЕЛИ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО СОГЛАСИЯ	362
Көмеков Б.Е., Талғатбек М. КИЕЛІ ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫ - ҰРПАҚТАР ҮНДЕСТІГІНДЕ	365
Қабылшаев К.И. ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ 25 ЖЫЛДЫҒЫ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТЕМІРЖОЛДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕР	367
Қанғабыл І. К. ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	373
Қасабекова А.И. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОҒАМДЫҚ - ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕРІ	375
Мишина И.А., Цыренова М.Г. МНОГОУРОВНЕВЫЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ ИСТОРИИ (опыт Российской Федерации)	378
Нестуля А.А., Нестуля С.И. ЛИДЕРСТВО-СЛУЖЕНИЕ КАК УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ИНСТИТУТОВ КАЗАХСТАНА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	382
Ниязбаева А.А. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИМ КЛАСТЕРОМ С ПОЗИЦИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА	385
Аяған Б.Ғ., Нурпеисов Е.К. ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СИМВОЛОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	388
Нурмағанбетова М.С. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ	391
Нұрымбетова Г.Р. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН: ДЕМОКРАТИЯЛАНДЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН НӘТИЖЕЛЕРІ.	394

Өтешова А.Қ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ БАСТЫ МӘСЕЛЕЛЕРДЕН ШЫҒУ БАҒЫТТАРЫ	397
Мукатаева А.К., Ногайбаева М.К. НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕОЛОГИЯ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	401
Мусабалина Г.Т. КАЗАХСТАНСКИЙ ПУТЬ В СВЕТЕ ПОСЛАНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РК Н.А.НАЗАРБАЕВА	403
Рабазанов Н.А. ВАЖНОСТЬ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ИДЕОЛОГИЧЕСКОМ КОНСТРУИРОВАНИИ И В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ	407
Сайлаубай Е.Е. «ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН МҰРАТЫ – МӘҢГІЛІК ЕЛ»	410
Менисова Г.Е., Мейркулова А.Б. МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІ НАСИХАТТАУ МЕН ДӘРІПТЕУ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЫ.	414
Серік Ә.А. ЕХРО 2017- ЕЛ ДАМУЫНЫҢ БАСТЫ КҮШІ	416
Сыздық Б.К. ҚАЗАҚ РЕСПУБЛИКАЛАРЫ ЖӘНЕ ЖЕЛТОҚСАН КӨТЕРІЛІСІ	419
Хасенова Ж.О. ПРОБЛЕМЫ РЕАБИЛИТАЦИИ ЖЕРТВ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА)	425
Шаймуханова С.Д., Грудина В.В. ЛЕТОПИСЬ НЕЗАВИСИМОСТИ	427
Шаймуханова С.Д., Шарафиева А.М. ЧЕТВЕРТЬ ВЕКА НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА	429
Шаукебаев Ж., Өтешова А. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОТАНДЫҚ ӨНІМДЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ СЫРТҚЫ НАРЫҚТАҒЫ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ	431
Шаяхметов Н.У. ЦЕННОСТНЫЕ ОСНОВЫ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЙ ПАТРИОТИЧЕСКОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ	433

АҚЖАН ӘЛ-МАШАНИ МҰРАСЫ ЖӘНЕ СӨЗ СЫРЫНА САЯХАТ

Әлем сырларын түсінуге деген адамзаттың құштарлығы әлімсақтан бері бір толастаған емес. Соның нәтижесінде қазіргі ұрпақ өзінің бір замандарда айтса нанғысыз немесе қиял-ғажайып көркем туындыларында ғана бейнеленетін орасан зор мүмкіндіктеріне қол жеткізіп отыр. Алайда бұл жетістіктер бір ғасырдың ғана емес, адамзат ақыл ойы дамуының барысындағы сандаған дәуірлер тәжірибесінің жемісі екені белгілі. Бүгінгі таңда туған тілдің қайнарынан сусындаған басқа саланың білікті мамандары лексикалық қор мазмұнындағы ұлттық білімнің сырларын ашуға атсалысып жүр. Сондай ғұлама ғалымдарымыздың бірі – Ақжан әл-Машани.

Адам ақыл ойы жетіліп, сөйлеу тілі арқылы қатынас жасай бастағалы әлем сырларын тану мүмкіндігі де арта түсті. Тіл мен ойлау өзара тығыз байланысты болғандықтан ой арқылы танылған заттар мен құбылыстардың бәріне ат беріліп, тілде сөз арқылы таңбаланды. Тілге тән қасиеттердің бірі үнемі дамып жетіліп отыратындығында, әсіресе ойды жеткізу барысында оның құрамындағы сөздер мағыналық жақтан алуан түрлі реңктерге ие болады. Яғни сөйлем құрамында немесе жалпы мәтін ішінде сөзге өзінің атауыштық мағынасынан бөлек көптеген туынды мағыналар үстеледі. Нәтижесінде алғашқы дыбыстық тұлғасын сақтай отырып, мағыналық жағынан түрлі сипаттарға ие болуы мүмкін. Лингвистер тіл табиғатына тән осы сырларды саралау үшін аянбай еңбек етіп келеді. Алайда, таңбалау мүмкіндігі арқылы ой жеткен жерге тіл де жететіндігін ескерсек, тіл бүкіл ғылым саласының бәріне ортақ болып шығады. Сондықтан, оның әр салада атқаратын қызметі мен мағыналық сырларының тереңіне бойлау тілшілердің сала мамандарымен бірлескен еңбегінің арқасында ғана мүмкін болмақ.

Тілдегі сөздердің өн бойында, өзіне тән дербес мағынасымен қатар (жалпы тұтынушыларға белгілі), тарих қойнауындағы тағлымы мол сан тараулы қазынаны ашуға мүмкіндік беретін түрлі ақпараттар бар. Бұл ілгеріде атап өткеніміздей сөз мағынасының дамып, жаңарып отыруына байланысты және белгілі бір дәуірлерде белсенділігі жоғары болған ұғым-түсініктердің келесі бірімен ауысуы барысында жадымызда көмескі тартқан ақпараттар. Сөз сырына тереңірек бойлап, сол ақпараттарға қол жеткізер болсақ, өткен дәуірдің үлесіне тиген ғылыми ойлар мен танымдық кеңістіктің ауқымын шамалар едік. Ақжан әл-Машани еңбектерін оқып шыққаннан кейінгі ой-тұжырым осыған жетелейтіндей.

Белгілі ғалым Ақжан әл-Машани саналы ғұмырының елу жылын Әл-Фарабидің мұрасын зерттеуге арнаған. Әл-Фараби ғылымды 4 топқа бөліп жіктейді де, оның біріншісі – тіл туралы ғылым дейді [1, 13б.]. Бұл «Өнер алды қызыл тіл» деген қанатты сөзбен үндес. Халықтың сөз өнері – рухани бұлағынан сусындаған әл-Машаниге де ұлы ұстаз өнегесі дарыған секілді. Алайда, мамандығы инженер, әрі ғылым дамуының басқа дәуірінде өмір сүріп жатқандықтан оның тіл мәселесіне келуі де басқашалау.

Ақжан Әл-Машани ұлы ұстаз еңбектеріне ден қойғаннан бастап өмір шындығын іздеуге бет бұрады. Ол өз сөзінде: «... қауіп жоқ емес бар, бірақ «Шегірткеден қорыққан егін екпес» дегендей, әл-Фарабидей дананың шындық жолына басты бөйгеге тігудің өзі де бір бақыт емес пе?» – дейді.

Ғылым іздеудің негізгі мәнін түсінген бұрынғы ғалымдардың қай-қайсысы да өмірдің ақиқатын тануға ұмтылғаны тарихтан белгілі. А. әл-Машани шыдықты тану жолында әл-Фарабимен ғана шектелмей жан-жақты ізденеді. Мысалы, «Маржани өз заманында шындық іздеген адам. Шындықты ол тарихтан, ғылымнан, діннен өзінің адамдық арынан, халқының ғұрпынан, тілінен іздеген...». Сондай-ақ, «Абай мен Шәкәрімнің Маржани мен Толстойды жоғары құрметтеуі, оларды бірдей ұстаз тұтуы сол шындық іздеу жолындағы ортақ пиғылдарының дәлелі. Бұл даналардың діні шындықта» [2, 90 б.] – деген жолдар олардың еңбектерін терең зерттеп, түсінгендігінің көрсеткіші. Даналардың ізімен Ақжан әл-Машани сол талапты өзіне де қойып, ақыры ұлт болмысының көрсеткіші туған тілдің асыл қазынасына бас қойды. Мамандығының басқа болғанына қарамастан, оның тілге бет бұруының бір себебі өзі іздеген шындықтың бір ұшығы сол ауылдан «менмұндалап» шақыра бергендігінде секілді. Тілдегі сөздердің астарлы мазмұнына ден қоюы, яғни, ілгеріде атап өткеніміздей, «тіл мәселесіне келуі басқашалау» деуіміздің себебі осында.

Геолог-ғалым ізденісті өз саласы бойынша бастағанмен, жан-жақты игерген білімі оны негізгі мақсат биігіне көтерді. Бұл жөнінде ол былай дейді: “Ұзақ өмір бойында менің жиған тергендерім үш бастаудың күйған арнасы деуге болады: Бірінші табиғат ғылымдарының дәлелді табыстары. Екінші

адам баласының табиғат танудағы жолдары (табиғи, тарихи, діни). Үшінші, Ана тілінің (қазақ тілінің) қазынасы. Осы үшеуінен де біздің заманымызда мол мәлімет жарыққа шығуда» [3, 4 б.].

Ақжан әл-Машани шындықты іздеу жолында қасиетті Құранға да көп зер салады. Құран мәліметтері бойынша дүниені Алла біртұтас етіп жаратқан. Ғалым пікірі де осыған саяды – аталған үш бастауды бір арнаға тоғыстыра қарауы да осы тұтастықты танудың белгісі болып табылады. Ол ғылым салалары бір-бірімен байланыста болса, олардан қалатын құндылық та жоғары болар еді деген тұжырым жасайды. Сөйтіп өз еңбегінде бұл бағытта біршама, құнды ізденістерге барады. Соның бірі ретінде, жер қазынасын зерттей жүріп, оған қатысты ғасырлар қойнауынан жеткен сөз қазынасындағы сырларға да үңілуін атауға болады: “Қазақтың қазыналы тілінде” ғажайып сырлар жатыр: шама келгенше соның шетін ашып қарасақ деген ой туды” [3, 6 б.].

Тілдің шығуы туралы киелі кітаптардан дерек келтірген ғалымдар бұрын да болған. Мысалы, орыс ғалымы А. А. Реформатский Бытия кітабының деректеріне жүгінеді де, онан бір-біріне қарама-қайшы екі түрлі мысал келтіреді [4, 458 б.]. Ақжан әл-Машани де тіл туралы ойларында әуелі Құран Кәрімге сілтеме жасайды. “Ақыл иесі адам баласының басқалардан бір айырмашылығы оның табиғат тануында. Табиғат тануды адамға Тәңірі өзі үйреткен, ол жөнінде де Құран кәрімде айтылған”. “Содан Адамға Алла бар нәрсенің атын үйретті” [3, 6 бет]. Бұл мысалдан адам тіл үйрену арқылы білімді қабылдады деген қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар тіл мен ойлаудың әу бастан-ақ тығыз байланысты екенін көрсетеді.

Тіл өмір шындығының бейнесі – өмірде бар заттар мен құбылыстардың атауы тілде жекелеген сөздер арқылы таңбаланады. Мәселе тілдегі сөздердің өн бойына жинақталған сол шындықтың қалай ашылуында. Әл-Машани жекелеген сөздер мен сөз тіркестерінің сырларына үңіліп оған табиғат тану тұрғысынан келеді. Мысалы аспан денелері – жұлдыз, ай, күннің қозғалысы мен олардың өзара байланысын сипаттай келіп, “Темірқазық” (жұлдыз атауы) аспанның төбесі деп көрсетеді: “Көк – Шөміш, Жетіқарақшы аспан сағатының тілі, оны бекіткен қазық аспан төбесі – Темірқазық”.

Жетіқарақшы – Көк Шөміштің маңдайындағы екі жұлдыз арқылы сығалағанда Темірқазық жұлдызы табылады, яғни аспанның көк төбесі табылады. Мақсат сол, әлемнің мұнарасы сол, соны тапқан адам мақсатқа жетеді, адаспай мұратына жетеді. Оны табудың нысанасы Жетіқарақшы, сол себепті халқымыздың “Жетіқарақшыны таныған жеті қара түнде де адаспайды”, - дейтін мақалы осыдан» [2, 103 б.] – деп ауыз әдебиетінің шегінде – ертегі, аңыздардың төңірегінде қаралып жүрген мәселені ғылыми негізде дәлелдеп, ұлттың таным – тамырының қаншалықты тереңде жатқандығын анықтап береді. Ғалым тұжырымдарына сүйеніп, Темірқазық, Жетіқарақшы жұлдыздарының неге бұлай аталу себептерін анықтауға болады. Ал олар туралы айтылатын аңыз-ертегілер кейінгі замандарда туған көркем ойдың жемісі. «Жетіқарақшы» атауы да сол аңыздардың негізінде шыққан, бұл жұлдыз санына байланысты «Жетіген» деп де аталады. Көне түркі тіліндегі «Jetigen» астр. «Большая Медведица [МК III 247; QBN 17728; TT VII 40] осындай ойға жетелейді [5, 259 б.] (Қазір бұл атау қазақ тілінің жергілікті ерекшеліктерінде сақталған). Сөйтіп, Темірқазық жұлдызының атауы мен мағынасы арасындағы байланысты өз тарапынан «ежелгі табиғи, тарихи-болмыс, ғылыми мағынасында қарап» ғылыми дәлелді әрі түсінікті тілмен баяндап береді.

Темірқазықтың басқаша аталмай темір сөзімен тіркесуінде де терең сыр бар деп біледі ғалым. «Ай арысы» ғылым жаңалықтары» атты еңбегінің «Темірдің өзгешеліктері» атты тарауында бұл мәселеге арнайы тоқталады: «Темірдің ең тамаша қасиетінің айқын біреуі оның магниттік қасиеті... Мұның Темір Қазық түсінігімен байланысы бар екені айқын, өйткені магнит тілі (компастың) солтүстікке Темірқазыққа қарай бұрылады» – дейді. Бұл арнаулы мамандар болмаса, қарапайым көпшіліктің ойына келе қоймайтын пікір. Темірқазықтың осындай қасиетін аша отырып, Тазша баланың «Қырық өтірігіндегі» кей шындыққа ғылыми болжамдар жасайды. «Содан кейін жаныңда тебен инесі бар еді соны жерге қадап қойып, соның үшіне шығады. Сонда ғана ол бошалап шығып кеткен ала биені ала құлынымен табады.

Магнит қасиетін білмеген адамға бұл өтірік болып көрінеді. Ал магнит қасиетін білген адамға Тазшаның магнит компасты пайдаланғаны көрініп тұр Аңыздағы жоғалған Ала бие мен ала құлынның Айдың ар жағы, Шожанның бер жағынан табылуына да назар аударады және ала бие мен ала құлын деген – бұл наурыз күндерінде жыл басын бақылау» – дейді [3. 38 бет].

Төңіректің төрт бұрышын, аспан әлемін бақылауда компас жәрдем береді. Магнит тілін арабтарда ине (абра), ал компасты баит абра (ине үйі) деп аталады. Қазақ тілінде тебен деп үлкен инені айтады [3.38]. Демек, халқымыз табиғат сырларына ертеден-ақ ден қойып, оның құпияларын ашуда елеулі табыстарға қол жеткізгендігінің бір көрсеткіші. Қазақ ауыз әдебиетінде ойды астарлап,

әр нәрсені теңеу немесе жұмбақтап жеткізу қалыптасқан дәстүрлі жүйе. Алайда, осылардың бәрінде даналыққа құрылған сюжет болатыны белгілі. «Қырық өтірікке» осы тұрғыдан келер болсақ, өтіріктің де өмір шындығымен байланысып жатқанын көреміз. Бұл жерде шындықты өтіріке айналдырып тұрған заттардың орны ғана (компастың орнына ине, жыл басының орнына ала бие мен ала құлын т.б. қолданылып тұр). Қиял-ғажайып ертегілерде адам орнына жануарлардың қойылуы осыны елестетеді.

Сөз мағынасында сақталған ақпараттар шындығын ашудың бұл өте бір тиімді тәсілі болса керек. Ғалым табиғат тану ғылымының жетістіктерін пайдалана отырып, халқымыздың тіл-қазынасындағы құндылықтарды аршып алудың осындай бір жолын нұсқағандай және мәселеге жаңа қырынан қарауға үндейтіндей.

Ғалым өз еңбектерінде Темірқазық атауының мәнін аша отырып, күн мен ай және өзге де жұлдыздар турасында көптеген мәліметтер береді. Оларға қатысты 3, 5, 7, 9, 12 сандарының сырларына үңіледі. Бұл сандардың әрқайсысы барлық ғаламның негізін құраушы тектермен байланысты. 12 жылдың бір мүшел болуы, жылдың 12 айға бөлінуі, айдың аптаға (7 күнге) бөлінуі, музыкалық ноталар (Әл-Фарабиде) санының 7 болуында үлкен мән бар, – дейді. Осы сандар арқылы аспан мен жердің байланысы, екеуінің арасындағы үндестік аңғарылады. Мысалы, 5 саны туралы Әл-Фараби еңбектері бойынша А.Әл-машани «... барлық дүниені құраушы тектерсаны, пешене – күт саны: от, су, жел, жер, әсір (жұлдыз – эфир). Бұл тектердің алғашқы төртеуі жер саны, кейінгісі бесіншісі аспандық. Қазақтың пешене – бес ана деп келетін түсінігі осы басқы – алғашқы табиғи тек снымен байланысты деп білеміз. Оны ертеде күт дейді екен» [2, 100 б.] – деген тұжырым жасайды. Бұл жерде де көк пен жерге ортақ нәрселер бөлінбей біртұтастықта қалып тұр. Көк пен жердің арасындағы байланыс жөнінде А.Әл-Машани Александр Македонский заманында тасқа қашалған «төмендегілер жоғарыдағыға ұқсас, жоғарыдағы төмендегілерге ұқсас» - деген нақылға мән береді [3. 9]. Мұнан шығатын қорытынды: аспан мен жер адами түсінік бойынша жоғарғы және төменгі әлем болып екіге бөлінгенмен, аспан әлемімен екеуінің негізі бір, екеуіне ортақ ырғақ, қозғалыс, ғажайып үндестік бар.

Ілгеріде аталған сандардың халық санасында қасиетті, киелі саналуының сырларын ғұлама еңбегінен табуға болады. Мысалы, Абай шығармасындағы Шыңғысты хан көтеруге қазақтың он екі атасынан он екі адам келеді. Ерте замандардағы ескі қалаларда (Вавилон, Мысыр, Шам, Бұхара) 12 қақпа болған, оның әрқайсысы әр айда бас қақпа ретінде саналады. Сонымен қатар әр күнге арналған қақпа бар. Бір айда орта есеппен отыз күн бар. Ай әр күнде қай жұлдыздың тұсында болатынына байланысты күннің сәтін, қасиетін айыру әдеті болған екен. Ғалым Орта Азия мен Қазақстандағы көне кітаптарда Ай аялдмасының кестесі болғанын айтады. Осы орайда көне түркі-шумер тілінде қақпаны – бап деп атағаны жөнінде де мәлімет береді. Ал, Ан – Он аспан деген сөз, сонда Вавилон – аспан қақпасы мағынасын береді. Демек, отыз бап дегеніміз – отыз қақпа (аспан қақпасы) болып шығады. Осы талдаулар барысында ғалым Аполлон мен Арыстан бапты бір деп түсіну керектігін айтады. «Ертедегі грек аңызы бойынша Аполлон әулие аспан қақпасының күзетшісі дейді. Ол сөз Шумердің қақпа күзетшісі – Апулла деген сөзінен алынса керек. Бұл сөзді біз былай түсінеміз: Абу+улу+ан, яғни «аспан ұлу атасы» деген мағынада, өйткені ұлу біздің мүшел жұлдыз атауы. Ол арыстанмен бір ұялы мағынада. Екеуінің ұясы Көк – Шөміштің маңдайы арқылы Темірқазықты табатын жолда. Аспан қақпасы осы» [3.14].

Мағыналары көмескі тартқан мұндай сөздердің шығу тарихына қатысты мәселеде этимологиялық талдауларға да жүгінуге тура келетіні белгілі. Алайда, ілгеріде аталған аспан денелері атауларының бойында сақталған халқымыздың ғылыми-танымдық көзқарастарына байланысты ақпараттардың құпиясын ашу сала мамандары тарапынан да қолға алынса нұр үстіне нұр болар еді.

Біртұтас ғалам түрлі бөлшектерден тұрады. Ол бөлшектер өзіндік табиғатына сай өмір сүре отырып, бір-бірімен тығыз байланыста болады. Сондықтан, зат немесе құбылыстың сырларын терең білу үшін өзгелерімен байланыста қараудың маңызы зор. Тілдік тұрғыдан алғанда, адам өзі таныған нәрсесіне атау беруде оның белгілі бір қасиетін басшылыққа алады. Өткен күндердегі халқымыздың таным әлеміне қатысты құндылықтардан тамыр үзіп қалуымызға байланысты, қазір кез келген атаудың сырлары бізге толық мәлім дей алмаймыз. Бұрынғылар ол атаудың әрқайсысын дүниенің өзі таныған сырларымен байланыста қойған. Бүгінгі ғалымдардың әр саладан хабары болуы керек дейтін А.Әл-Машанидың пікірі осындай өмір шындығынан алынса керек. Сол секілді Әл-Фарабидің ғұламалығы да әлемді тұтастай тани отырып, жеке салаларға бойлауында.

Бүгінгі тіл білімінде де бұл мәселе қолға алынып жатыр – этнолингвистика, когнитивтілингвистика, экстралингвистика т.б. салалардың ұстанған негізгі мақсаттары – тілді ұлтың салт-дәстүрімен, танымымен, қоршаған ортамен т.б. байланыста қарастыру. Егер сала мамандарының көмегіне сүйене

отырып жүргізілсе, ұлттық тілдің ақпараттық мазмұны әлі де талай мәлімет берері анық. Ғұлама ғалым, ұстаз А.Әл-Машани тарапынан көтерілген бұл бастаманы, ұлттық қайнардан сусындаған, кейінгі шәкірттері әрі қарай жалғастырады сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Аль-Фараби А. Избранные трактаты / Перевод с арабского. – Алматы: Қазақстан, 1994. – 448 стр.
2. Машанов А. Әл-Фараби және Абай. – Алматы: Қазақстан, 1994. – 192 бет.
3. Әл-Машани А. «Ай арысы» ғылым жаңалықтары. – Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1996. – 100 бет.
4. Реформатский А.А. Введение языковедение. Москва: «Аспект Пресс», 1999. – 536 с.
5. Древнетюркский словарь. – Ленинград: Наука, 1969. – 677 с.

Әбжаппарова Б.Ж.

АҚЖАН ӘЛ-МАШАНИДІҢ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ ТАРИХЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ

Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Ұлттық интеллигенцияның рөлі» аталатын бөлімінде «Біз мемлекеттілігіміздің рухани мәселелер экономикалық, материалдық мәселелерден ешбір кем бағаланбайтын даму кезеңіне келіп отырмыз. Рухани дамуда негізгі рөлге әрқашан интеллигенция ие. 2050 жылғы Қазақстан прогрессивті идеалдар қоғамы болуға тиіс. Біздің қоғамымыздың қазіргі көзқарастарының негізін дәл осы интеллигенция беруі керек. [1] Интеллигенция қалыптасқан мемлекет кезеңінде жаңа жалпыұлттық құндылықтар жасауда алдыңғы қатарлы күш болуы керек. Олар заманға сай және болашаққа құлшынысты болуға тиіс. Біз жастарымыз бағыт алып, бой түзеуге тиіс өз заманымыздың жаңа қаһармандарын көрсету және жасауымыз керек. [2] Интеллигенция менің пайымдауымдағы Қазақстан-2050 Жаңа саяси бағыты негізінде ел болашағының ментальді, дүниетанымдық үлгісін жобалауда негізгі рөлді қолға ала алады және алуға тиіс», - деп ойын тұжырымдаған еді. [1]

Соның ішінде Қазақстанның инженер-техникалық интеллигенциясының тарихын өз алдына бөлек қарастырып, объективті бағасын беру – бүгінгі заман талабына сай қажеттіліктен туындап отыр. Инженер-техникалық интеллигенция қоғамның рухани-имандылық негізіне ықпал етуші күшке айналғаны өз алдына, ол интеллигенцияның негізгі топтарының бірі болып саналады. Сондықтан, осы инженер техникалық интеллигенцияның жарқын өкілдерінің бірі - Ақжан Жақсыбекұлы әл-Машани қазба байлықтарын зерттеуші, тау-кен инженер-геологы, Қазақ ССР Ғылым Академиясының мүше-корреспонденті, тарихшы, шығыстанушы, филолог, Қазақстандағы геомеханикалық зерттеулердің, қазақ ғылыми фантастикасының негізін қалаушы феноменін зерттеу тарихта ерекше орын алады. Ақжан Жақсыбекұлы әл-Машани халқы мен елінің алдында перзенттік парызын түсініп, атақты әл-Фарабиді әлемге танытқан тұлға. Сондықтан, Ақжан Жақсыбекұлы әл-Машанидің өмірі мен қызметін, шығармашылық мұрасын зерттеп, зерделеу – біздің басты парызымыз.

Кеңес өкіметі орнаған кезеңде Қазақстанда бірде-бір техникалық жоғары оқу орны болмады. А.Ж. Машанов алғашқы рет ашылған Қазақ Тау-кен институтына 1934 жылы түсіп, 1939 жылы «тау-кен ісінің инженер-геологы» мамандығы бойынша үздік дипломмен аяқтайды.

А.Ж. Машанов Қазақ Тау-кен институтының алғашқы аспиранты болып, Қазақстандағы маркшейдерлік мамандықтың негізін қалаушы, ғылыми жетекшісі профессор П.А. Рыжовтың басшылығымен 1943 жылы «Структура Тургайского рудного поля» тақырыбында кандидаттық диссертация қорғайды. [2] А.Ж. Машановтың Торғай кен алқабының геологиялық құрылымы механизмін зерттеу барысында қазба байлықтардың геометриясын жасау тәсілін қолдануы геология және тау-кен ғылымы жолындағы алғашқы ғылыми жаңалық болып саналды.

Қазақстанның жас ғалымдары А.Ж. Машановтың басшылығымен түсті металлдардың көптеген кен орындарында, атап айтқанда Жезқазған мыс-кені бассейнінде қазба байлықтардың геометриясын жасау тәсілдерін қолданды.

А.Ж. Машановтың 1945 жылы «Основы новой методики изучения структуры рудных полей методом геометрии полей» тақырыбында монографиясы жарық көрді. 1946 жылы «Исследования струк-